

0, sənətin gücünə inanırdı

Cətin və şərəfli yol keçən Azərbaycan teatrının tarixinə nəzər salanda neçənəcə nəhəng simaların olduğunu görürük. Bu insanlar heç nadən ecazkar bir sənət yaratmışlar. Halbuki o zaman müvafiq binalar və səhnələr yox idi, rolları oynayacaq aktyorlar yetişməmişdi, üstəlik, şəriət qaydaları, köhnə baxışlar xeyli əngələr törədirdi.

Bələ bir ağır zamanda teatr sənətinin böyük yükünü öz çiynlərində daşıyan cəfəkeşlər mütərəqqi etiqadları, xalqın inkişafına kömək edən məsləki əsas tutraqlı işi, inkişafı, müasirliyi tərənnüm edir, onların müdafiəsinə qalxır, yüksək ideallar, qayələr uğrunda mübarizə aparırdılar. Xalqın mədəni inkişafının tarixini yazırdılar.

Görkəmli teatr xadimi, bu sənətin qurucularından olan Cahangir Zeynalov tərrixə milli teatrın ilk peşəkar aktyorlarından biri, onun nəzəri estetik prinsiplərini qələmə alan ilk teatrşunas kimi daxil olmuşdur. O, həm də realist aktyor məktəbinin banisi kimi də sayılıb-seçilirdi. Kərbəlayı Cahangir Zeynalov eyni zamanda Azərbaycan peşəkar teatr tarixində qüdrətli nəsil şəcərəsini yaradan ilk aktyor olmuşdur. Bu il görkəmli sənətkarın ana- dan olmasından 160 il ötür.

1873-cü il martın 10-da Bakıda Realni məktəbin şagirdləri özlərinin qurduqları səhnədə Mirzə Fətəli Axundzadənin "Sərgüzəsti-vəziri-xani-Lənkəran" pyesi-nin tamaşasını göstərdilər və həmin gün bununla böyük milli-mənəvi sərvətin təməli qoyuldu. "Mirzə Fətəlinin böyük istədi dramaturgiyani Azərbaycan ədəbiyyatının milli faktoruna çevirdi, xalq bu janrı qəbul etdi və sevdı. Bu yeni janr böyük ziyalılar, sənətkarlar zümrəsi yaratdı və bu ziyalılar, sənətkarlar eyni zamanda teatr xadimləri kimi Azərbaycan mədəniyyətinin hərtərəfli inkişafında böyük rol oynadılar. Onların hamısı bu gün ad-baad xatırlanmaq şərəfini və səlahiyyətlərini öz fəaliyyətləri və teatra sevgiləri ilə qazanıblar". Azərbaycan teatrının 140 illik yubiley tədbirində səsləndirilən bu fikirlərde diqqətçəkən məqam o idi ki, teatrın inkişafında müstəsna rolu olan sənətkarların sırasında birinci yerdə Cahangir Zeynalovun adı çəkilirdi.

...1885-ci ildə növbəti tamaşalardan biri göstərilir. Pərdə açılır və əsərin qəhrəmanı səhnədə görünür. Tamaşaya gələnlər çəşqnlıqla bir-birlərinə baxırlar.

Rolu ifa edən 20 yaşlı gənc Cahangir Zeynalov idi. Həmin gün o, aktyorluq sənətində debütünü edirdi.

Deyirlər ki, yaradıcılıq sevincdir, həycəndir, həm də ixtirabdır. Sənətkar böyük olduqca gərginliyi də artıq olur. Hüñər gərəkdir ki, bu uzun, hamar olmayan yolu fəlakətə uğramadan keçə biləsən. Cahangir Zeynalovun axtarışları həmişə uğurlu olub və onun yaradıcılıq tapıntıları nəhayətsiz sevinclərə başa çatıb, gurultulu alqışlarla qarşılıb.

1885-ci ildə C.Zeynalov yenice sənət yoluна qədəm qoymuşdu, bir-birinin ar- dınca uğurlar qazanırdı. O, həyatın, inkişafın zəruri tələbi olan prinsipləri böyük səyələ müdafia edirdi, sənətin gücünə inanırdı. Teatra yüngül bir yer kimi deyil, ideya-tərbiyəvi əhəmiyyəti olan məktəb kimi baxırdı. Yaratdığı obrazlarda zəmanənin qaranlığını, zülmünü, məşəqqətlərini açıb göstərirdi. O, zülmkar dünyadan insanların xilas olacağına böyük ümidi bəsləyirdi. Yaxşı adamlar, nəcib, tərəqqi-pərvər ziyalılar artıq XIX əsrin sonlarında başlamış firtinalardan çox şey gözəl yıldırılar. köhnə zəmanəni yola salmağı, dünyani çirkablardan təmizləməyi, Yer üzünə azadlıq və səadət götirməyi...

Yolun ən çətinini seçdi: ömrünü teatra həsr etdi

C.Zeynalov 1865-ci ildə Bakıda varlı-dövlətli, əsil-nəcabətli bir nəsildə, tacir Məşədi Rzanın ailəsində dünyaya göz açmışdı. İbtidai təhsil almış, rus və fars dil-lərini dərinlən mənimsəmişdi. Şəhərdə həm də xeyirxahlığı, səxavəti ilə tanınır-

di. Maarifin, mədəniyyətin inkişafına yorulmadan böyük əmək sərf edirdi.

Əlbətə, o, başqa bir həyat da yaşaya bilərdi. Məli, mülkü, pulu ona hər cür qayğılardan uzaq bir ömür vəd edirdi. Lakin Cahangir Zeynalov yolun çətinini seçdi. Ömrünü teatra həsr etdi.

müəllimləri, teatr fədailəri... Adlarını çəkmək kifayətdir ki, Cahangir Zeynalovun çevrəsinin kimlərin zəkasının nuruna qərəq olduğunu təsəvvürə gətirəsən - Hacıqə Abbasov, Mirzəgə Əliyev, Məhəmməd bəy Əlvəndi, Hüseyin Ərəblinski, Mirmahmud Kazimovski kimi aktyorlar idi. Soltanməcid Qənizadə, Həbib bəy Mahmudbəyov, Bədəl bəy Bədəlbəyli kimi səhnə fədailəri... Bu insanların fealiyyəti qəhrəmanlıq iddi.

Nəsildən-nəslə keçən yazıldan, söhbətlərdən bəhərələnən tədqiqatçılar Cahangir Zeynalov sənətinin möziyyətini, ömrünün səhifələrini arasındaşırı öyrənə biliblər. Öyrənilər ki, onun yaratdığı hər obrazda böyük bir insan qəlbinin çirpintisi var. Ona görə də istər xırda, isterse də böyük rolları həmişə dərin mənə ilə dolu idi. C.Zeynalovun yumorun Azərbaycan folklorundan mayalanmışdı. Obrazları sünilikdən uzaq olmuş, oyununda, nitqində pafosdan, ritorikadan, qeyri-səmimi monoloqlardan yan keçmişdi. Nəticədə rolları da həyati idi və inandırıcı təsir bağış-

Görkəmli sənətkarın ictimaiyyət arasında, həmkarları, tamaşaçıları, ümumiyyətlə, xalq arasında böyük hörməti vardı. 1910-cu il noyabrın 30-da - Qurban bayramı günündə teatr ictimaiyyəti Cahangir Zeynalovun səhnə fəaliyyətinin 25 illiyini təntənə ilə qeyd edir. O vaxtadək hələ heç bir aktyor üçün belə bir yubiley keçirilməmişdi. Tədbir Tağıyev teatrında baş tutur. Rəsmi hissədən sonra xanəndələr konsert verirlər. Yubiley çərçivəsində M.F.Axundzadənin "Lənkəran xanının vəziri" komedyiyası oynanılır və burada Mirzə Həbib rolunda Cahangir Zeynalov çıxış edir.

Sənətkarın bir çox üstün möziyyətləri ona cavan ikən əsl ağsaqqal nüfuzu qazandırması idi. Xeyirxah işləri görkəmli sənətkarı insanların gözündə ucaltmışdı. Mirzəgə Əliyev, Hacıqə Abbasov, Məhəmmədəli Vəlixanlı kimi aktyorların sənətə gəlişinə Kərbəlayı Cahangir böyük tekan vermişdi. Bütün bunlarla yanaşı, onun hər zaman barişa çağırın səsi, kəsərli sözü vardi. Məhz bunun sayəsində "Nicat",

Ustad sənətkar teatr səhnəsində onlarca obraz canlandırdı. Həbib bəy Mahmudbəyovla Soltanməcid Qənizadənin hazırladıqları tamaşalarda oynadı. 1900-cü illərdə Müsəlman Dram Artistləri Şirkətinin təşkilində böyük xidmətlər göstərdi. M.F.Axundzadənin "Hacı Qara"ında

Hacı Qara, "Müsyö Jordan və dərvish Məstəli şah"da Şahbaz bəy və Məstəli şah, Nəcəf bəy Vəzirovun "Hacı Qənbər"ində Hacı Qənbər, "Müsibəti-Fəxreddin"de Vəli, Əbdürəhim bəy Haqverdiyevin "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsində Tavad Maqobeli, Nəriman Nərimanovun "Dilin bəla"ında Şamdan bəy və Hacı İbrahim, eləcə də digər yazıçı və dramaturqların əsərlərində çoxsaylı obrazlar, sanballı surətlər, xarakterlər yaratdı. Bu aktyorun sənət eşqi, yaratmaq həvəsi daim közərən ocaq idi. Orada böyük də, kiçik də eyni hərəketlə qızınırı.

Cahangir Zeynalov Azərbaycan səhnəsində Tolstoyun, Şillerin, Molyerin, Şəmsəddin Saminin və digər əcnəbi müəlliflərin qəhrəmanlarına da həyat verib. Geniş diapazona malik olan aktyor bəzən bir tamaşada iki obraz yaratıb. Üzeyir bəy Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" operettasında həm Rza bəy, həm də Rüstəm bəy obrazlarını yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Cahangir Zeynalovun fəaliyyətində diqqəti çəkən digər məqamlar da var. Bəzəi tamaşalarda bir neçə quruluşda oynayıb. Hamisində da eyni maharoti nümayiş etdirib. Aktyor kimi çıxış etdiyi əksər əsərləri sonralar özü də rejissor kimi tamaşaya qoyub. Cahangir Zeynalov milli teatrımızın himayədarı, xeyirxahi olub.

Evi indiki Hüsü Hacıyev və Dilarə Əliyeva küçələrinin kəsişməsində - "Şahmat klubu"nun yerində idi. Cahangir Zeynalov otaqlardan birini aktyorların sərəncamına vermişdi ki, orada məşq etsinlər. Otağın yuxarı başında öz vəsaiti hesabına səhnə düzəldirmişdi. Burada kimlər olmamışdır! Dövrün mütərəqqi ziyalıları,

layırdı. Həmişə yaratdığı xarakterin daxili mənqiqinə əsaslanmışdı. Mütəxəssislər onun müxtəlif üslubları sintez etmək bacarığını xüsusü vurğulayırlar. Odur ki, Cahangir Zeynalovun öz forma və prinsipləri ilə seçilən aktyor məktəbi olduğunu qeyd edirlər.

O, həm də istedadlı rejissor idi

Cahangir Zeynalovun yaradıcılığının bir qolu da rejissorluqla bağlıdır. XIX əsərin sonlarında sənət dəstu Nəcəfqulu Vəliyevlə birgə əsərlər tamaşaya qoyublar. 1900-cü illərdə Müsəlman Dram Artistləri Şirkətinin təşkilində C.Zeynalovun müstəsna rolü olub. "Nicat" (1906) və "Səfa" (1912), "Nəşri-maariif" mədəni-maərifi cəmiyyətləri nəzdindəki teatr truppalarında Kərbəlayı Cahangir əsəsən aktyorluq etsə də, tamaşalara quruluşlar da verərdi.

Rejissor kimi parlaq istedadada malik C.Zeynalov 1913-cü ildə "Səfa"da M.F.Axundzadənin "Hacı Qara", Nəcəf bəy Vəzirovun "Vətən", Zülfiqar bəy Hacıbəyovun "Evli ikən subay" əsərlərini tamaşaya qoyub. 1914-cü ildə Əbdürəhim bəy Haqverdiyevin "Milət dostları", Molyerin "Zorən tobib", 1915-ci ildə Nəmiq Kamalın "Əhdə vəfa" əsərlərini quruluş verib. O, növbəti illərdə də müxtəlif truppalarla əməkdaşlıq edərək səmərəli rejissorluq fəaliyyəti ilə məşğul olub.

"Səfa"nın teatr truppası 1912-ci ildə fəaliyyətdə idi, ancaq cəmiyyətin özü 1910-cu ildə yaranmışdı. "Səfa"nın kitabxanasının təşkilində böyük işlər görən Cahangir Zeynalov onun fonduna çoxlu kitab bağışlamışdı. Bakıda qabaqcıl elm ocaqlarından sayılan "Səfa" məktəbində Səməd Mənsur, Abbasmırzə Şərifzadə, Cəfər Bünyazadə ilə yanaşı, Cahangir Zeynalov da dərs deyirdi. Dəfələrlə "Səfa" teatr bölməsi idarə heyətinin rəhbərləri sırasına seçilmişdi. Hətta 1914-cü ildə sədr vəzifəsini C.Zeynalov, müavinli isə Mehdi bəy Hacınski tutmuşlar.

"Səfa", "Müsəlman Artistləri İttifaqı", Hacıbəyov qardaşlarının "Opera və dram truppası"nın bir-biri ilə çəkişmələri sənəgimişdi. Cahangir Zeynalov onları barişdırılmış və Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə birləşməyə çağırılmışdı.

Məkrli və namərd qonşularımız olan ermənilərin törətdikləri qırğınlar və bədəməllər bu və ya digər formada xalqımızın görkəmli ziyalılarının əksəriyyətinin təleyindən qara kabus kimi keçib. O cümlədən unudulmaz aktyorumuz Cahangir Zeynalovun da. 1918-ci il martın 17-də erməni daşnakları Bakıda vəhşiliklə yanğınlara və qırğınlara törədən Cahangir Zeynalov həyat yoldaşı Hüsnüyyə xanımıla, körpə qızı Nəsibə ilə İranın Ənzəli şəhərinə, müvəqqəti orada yaşayan qayınatı Məşədi Əbdüldəyan Hüseynovun yanına gediblər. Oktyabrın əvvellərində ara sakitləşəndə ailəsi ilə birgə "Ardahan" gəmisi ilə Bakıya qayıdarkən dənizdə firtına qopub. Səkkiz gün dənizdə qalan gəmida nətəmizlikdən yatalaq (tif) xəstəliyi əmələ gəlib. Kərbəlayı Cahangir də bu xəstəliyə tutulub. Bakıya çatan-dan sonra yaxın dostlarından, qohumlarından xəbərsiz dünyasını dəyişib.

Teatr salnaməsi onun sonuncu dəfə "İsmailiyyə" zalının səhnəsində "Hacı Qara" tamaşasının baş rolunda oynadığını xəber verir. Bu, aktyorun son yaradıcılıq günü kimi həyatına yazılır. İllər sonra səhnəyə Cahangirin yeganə yadigarı olan qızı Nəsibə xanım gəlir. Görkəmli sənətkar bütün varlığı ilə atasının arzularını davam etdirib, soyadını da, sənətini də yaşıdır. Təkcə teatr sənətinə deyil, bütün Azərbaycana gülüş, humor, xoş əhvali-ruhiyyə dolu bir çələng bəxş edib. Bəxş etdiyi həm də atasının adını verdiyi oğlu - Xalq artisti Cahangir Novruzov olub.

**İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"**